

Raport

Rosyjska dezinformacja w Turcji

Kraków 2024

Spis treści

O projekcie.....	1
Autorzy publikacji.....	1
Wprowadzenie.....	2
Rozdział 1. Sytuacja polityczna i medialna w Turcji.....	4
Rozdział 2. Rosyjska strategia informacyjna w Turcji.....	10
Rozdział 3. Analiza skutków dezinformacji.....	28
Rozdział 4. Wnioski i rekomendacje.....	31
Bibliografia i źródła.....	34

O projekcie

Instytut Badań
nad Turcją

Disinformation
in MENAT

Projekt finansowany z budżetu państwa w ramach konkursu Ministra Spraw Zagranicznych RP „Dyplomacja Publiczna 2024-2025 - wymiar europejski i przeciwdziałanie dezinformacji”.

Publikacja wyraża wyłącznie poglądy autora i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Autorzy publikacji

Karolina Wanda Olszowska

Prezes i współfundator Instytutu Badań nad Turcją

Turkolożka, historyczka, doktor nauk humanistycznych. Autorka książki „Relacje turecko-amerykańskie i turecko-sowieckie w latach 1945-1952”, która ukazała się nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego (2023). Prowadzi podcast IBnT „W szpilkach dookoła świata”.

Karol Wasilewski

Współfundator Instytutu Badań nad Turcją

Doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce i administracji, turkolog, analityk w 4CF The Futures Literacy Company. Były analityk ds. Turcji w Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych, członek międzynarodowej sieci badawczej Centre for Applied Turkey Studies.

Wprowadzenie

André Barrinha, na podstawie teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa (*Regional Security Complex Theory*, RKB), wskazał, że Turcja jest państwem-„izolatorem” – znajduje się na przecięciu różnych kompleksów bezpieczeństwa, nie będąc równocześnie właściwą częścią żadnego z nich¹. Można to rozpatrywać jako jedno z teoretycznych uzasadnień powodów, dla których Turcja w swojej polityce od dekad balansuje między Wschodem a Zachodem. Ścierają się tu zarówno wpływy i interesy rosyjskie i chińskie, jak i amerykańskie oraz unijne. Turcja stara się również samodzielnie kształtować regionalną dynamikę, rywalizując np. z – Egiptem, Grecją, Zjednoczonymi Emiratami Arabskimi czy Arabią Saudyjską.

Podobnie niejednoznaczna jest też pozycja Turcji w walce informacyjnej – z jednej strony państwo jest jej przedmiotem, podatnym na dezinformację pochodzącą od innych aktorów międzynarodowych, ale z drugiej prowadzi ją samo, m.in. rozbudowując kolejne kanały TRT (mediów państwowych) w językach obcych i wykorzystując je do promowania tureckiej wizji świata. Dodatkowo, choćby manipulacja przekazem, stanowi praktykę często stosowaną przez różnych uczestników tureckiego rynku medialnego, co poważnie komplikuje badanie różnych aspektów związanych z dezinformacją².

W kontekście rozpowszechniania rosyjskiej narracji i dezinformacji w Turcji – głównego tematu tej analizy – warto wziąć pod uwagę jej strukturę i fakt, że można ją podzielić na dwie odnogi czy funkcje. Jedna jest skierowana do Turków – ma ich przekonać do rosyjskiego punktu widzenia. Druga jest wymierzona w Turcję i jej politykę. Intensywność i charakter działań rosyjskich zmienia się w zależności od stanu relacji między Turcją a Rosją. Przykładem może być nasilenie działań dezinformacyjnych Rosji po zestrzeleniu przez Turcję rosyjskiego myśliwca w listopadzie 2015 roku. Wtedy to, powiązane z Rosją konta internetowe, zaczęły intensywnie kolportować wpisy oskarżające Turcję o współpracę z tzw. Państwem Islamskim w kwestii przemytu ropy naftowej. Działania okazały się niezwykle efektywne – najlepszy dowód na to stanowią głosy płynące z Turcji, że narracja rosyjska została przejęta przez media międzynarodowe i wpłynęła na postrzeganie tego państwa na świecie³, z pewnością stając się również jednym z elemen-

¹ A. Barrinha, *The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey's Position in Regional Security Complex Theory*, „Mediterranean Politics”, no. 2(19)/ 2014, s. 165-182.

² Dobrym przykładem tych komplikacji jest raport Akina Ünvera, w którym badacz wymieniał wewnętrzną dezinformację i fake newsy generowane przez tureckie media jako jedne z przyczyn relatywnie słabego oddziaływania rosyjskiej dezinformacji w Turcji, zob. Akın Ünver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, „Cyber Governance and Digital Democracy 2019/1”, marzec 2019, EDAM, Oxford CTGA & Kadir Has University, [online:] <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/04/Ak%C4%B1n-%C3%9Cnver-Russian-Digital-Media.pdf>, s. 44 (dostęp 23.12.2024).

³ A. Ünver, A. Kurnaz, *Russian Digital Influence Operations in Turkey 2015-2020*, [online:] <https://pomeps.org/russian-digital-influence-operations-in-turkey-2015-2020> (dostęp 23.12.2024).

tów, który skłonił władze w Ankarze do późniejszego porozumienia z Rosją.

Niniejszy raport będzie jednak koncentrował się na dezinformacji skierowanej do tureckiego społeczeństwa. Za tym wyborem przemawiają dwa powody. Po pierwsze, jest to ograniczona skala „klasycznych” rosyjskich operacji dezinformacyjnych wobec Turcji, powodowana wspomnianym „chaosem informacyjnym”, generowanym samodzielnie przez media tureckie. Wymusza ona na Rosji dostosowanie jej walki informacyjnej do warunków lokalnych. Po drugie, nacisk dezinformacji na tureckie społeczeństwo wydaje się istotniejszy z punktu widzenia Polski i szerzej – państw zachodnich. Ułatwia bowiem przenikanie prorosyjskich narracji do tureckiej przestrzeni informacyjnej i może ostatecznie wpływać na stosunek sojuszniczego państwa do zachodnich struktur. W raporcie przeanalizujemy zatem rosyjskie działania informacyjne oraz przedstawimy ich wpływ na sytuację polityczną, społeczną i międzynarodową. Wykorzystując dane pochodzące zarówno z tureckojęzycznych mediów rosyjskich (np. Sputnik Türkiye), jak i mediów społecznościowych, zidentyfikujemy przykłady wpływu narracji rosyjskiej na tureckie społeczeństwo oraz opiszemy narzędzia, jakie w tym celu zostały wykorzystane. Raport kończymy rekomendacjami, których wdrożenie mogłoby wspomóc walkę z rosyjską dezinformacją i jej skutkami w Turcji.

Rozdział 1.

Sytuacja polityczna i medialna w Turcji

Od 2002 roku Republika Turcji jest rządzona przez Partię Sprawiedliwości i Rozwoju (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP). Ugrupowanie to od 2013 r. sukcesywnie wprowadzało reformy uwsteczniające proces demokracji państwa. Lider partii Recep Tayyip Erdoğan piastuje urząd prezydenta od 2014 roku. Jego władza została znacznie wzmocniona w 2017 roku, gdy przeprowadzono referendum w sprawie poprawek do konstytucji⁴. Reforma wprowadziła w Turcji system prezydencki, w którym głowa państwa ma decydujący wpływ w zasadzie na wszystkie obszary funkcjonowania państwa.

Zmiany polityczne ostatnich lat odbiły się negatywnie na niezależności tureckich mediów. Istotnym wydarzeniem w tym kontekście były protesty w parku Gezi (2013), czyli masowe demonstracje przeciw polityce prowadzonej przez Erdoğan, postrzeganej przez część społeczeństwa jako osłabiająca demokrację w państwie. Wiele tureckich mediów, obawiając się represji ze strony władz lub ze względu na już istotny wpływ partii rządzącej na strukturę właścicielską, zdecydowało się wówczas na autocenzurę i nie relacjonowało protestów. Drugim ważnym momentem był lipiec 2016 roku. Po nieudanej próbie zamachu stanu władze podjęły drastyczne działania przeciw dziennikarzom i redakcjom, postrzeganym jako powiązane z tzw. Ruchem Gülena (dawnym sojusznikiem politycznym AKP, który z czasem obrócił się przeciw niemu i, zdaniem władz, dążył do nielegalnego obalenia rządu, również za pomocą nieudanego puczu). Do lipca 2016 roku zamknięto 131 redakcji i tytułów prasowych, w tym: 3 agencje prasowe, 16 kanałów telewizyjnych, 45 dzienników, 23 stacje radiowe, 15 magazynów oraz 29 wydawnictw i firm dystrybucyjnych⁵. Wydano również nakazy aresztowania dla ponad 89 dziennikarzy, wydawców i pracowników mediów. W 2018 roku organizacja Freedom House oceniła Turcję na zaledwie 32 punkty na 100 w zakresie wolności, w tym wolności mediów, a w 2024 roku państwo uplasowało się na 158. miejscu w globalnym indeksie wolności mediów⁶.

Dodatkowe regulacje prawne jeszcze bardziej ograniczyły swobodę wypowiedzi. W 2020 roku wprowadzono ustawę zmuszającą platformy społecznościowe do posiadania przedstawicieli w Turcji i szybkiego usuwania treści uznanych za nieodpowiednie. W 2022 roku uchwalono kontrowersyjne prawo penalizujące rozpowszechnianie „fałszywych” lub

⁴ Decyzja nr 2017/663 Najwyższej Komisji Wyborczej, [online:] <https://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/5064/2017-663.pdf> (dostęp 23.12.2024).

⁵ Turkey crackdown by the numbers: Statistics on brutal backlash after failed coup, „Amnesty International” 26.07.2016, [online:] <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/07/turkey-crackdown-by-the-numbers-statistics-on-brutal-backlash-after-failed-coup/> (dostęp 23.12.2024).

⁶ Reporters without borders, Türkiye, [online:] <https://rsf.org/en/index> (dostęp 23.12.2024).

„wprowadzających w błąd” informacji. Za publiczne szerzenie treści, które mogą zakłócać porządek publiczny, grozi kara więzienia od jednego do trzech lat⁷. Na mocy tego prawa pierwszy wyrok (10 miesięcy więzienia) zapadł wobec dziennikarza Sinana Aygüla w grudniu 2022 roku, choć Sąd Najwyższy ostatecznie go uchylił. W efekcie działania władz w Turcji, obejmujące zarówno sferę polityczną, jak i medialną, prowadzą do stopniowego ograniczania wolności obywatelskich, co spotyka się z krytyką zarówno w państwie, jak i na arenie międzynarodowej⁸.

W ostatnich latach wielokrotnie miało też miejsce ograniczanie dostępu do platform społecznościowych (Facebooka, X/Twittera, Instagrama), co było argumentowane względami bezpieczeństwa i pojawiającą się na nich dezinformacją. Blokada miała miejsce m.in. po zamachu bombowym w Stambule w listopadzie 2022 roku, po trzęsieniu ziemi w lutym 2023 roku czy po zamachu terrorystycznym w Ankarze w październiku 2024 roku.

Media tradycyjne

W Turcji istnieje bardzo ograniczony pluralizm, ok. 90% mediów znajduje się pod kontrolą koncernów powiązanych z rządem. Organizacje takie jak **Reportrzy bez Granic** i **Amnesty International** regularnie krytykują Turcję za ograniczanie wolności prasy⁹.

Do mediów publicznych w Turcji należą **Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT)** oraz agencja prasowa **Anadolu Ajansı (AA)**. TRT prowadzi działalność w sektorze telewizyjnym, radiowym i internetowym. Oprócz kanałów w języku tureckim posiada 10 kanałów nadających w innych językach (Grafika 1). Anadolu Ajansı jest agencją prasową założoną w 1920 roku, jeszcze przed proklamowaniem Republiki Turcji.

Grafika 1: Kanały TRT nadające w językach innych niż turecki.
Źródło: opracowanie własne.

⁷ "Dezenformasyon" yasası yürürlüğe girdi, „DW” 18.10.2022, [online:] <https://www.dw.com/tr/dezenformasyon-yasasi-yururluge-girdi/a-63468727> (dostęp 23.12.2024).

⁸ Turkish high court overturns sentence of first journalist convicted under 'censorship law' in landmark decision, „Duvar English” 10.05.2024, [online:] <https://www.duvarenglish.com/turkish-high-court-overturns-sentence-of-first-journalist-convicted-under-censorship-law-in-landmark-decision-news-64328> (dostęp 23.12.2024).

⁹ Turkey – press freedom in figures, „Reporters without borders”, [online:] <https://rsf.org/en/turkey-press-freedom-figures> (dostęp 23.12.2024).

Publikuje informacje w językach: tureckim, angielskim, arabskim i francuskim.

Oprócz mediów publicznych, w Turcji działają również koncerny medialne, które posiadają różne rodzaje mediów. Wśród najważniejszych koncernów medialnych znajdują się:

Grupa Medialna	Gazety/ Magazyny	Programy Telewizyjne	Stacje Radiowe	Portale Internetowe	Agencja Informacyjna
Demirören Media	6	9	-	20	1
Turkuvaz Media Group	26	10	4	15	-
Doğuş Media Group	-	3	3	5	-
Ciner Media Group	1	6	2	1	-
Albayrak Media Group	11	1	1	2	-

Tabela 1: Główne grupy medialne w Turcji.

Źródło: opracowanie własne, na podstawie informacji zamieszczonych na oficjalnych stronach internetowych wskazanych grup medialnych.

Warto zaznaczyć, że dwie z pięciu głównych grup medialnych (Turkuvaz Media Group oraz Albayrak Media Group) zarządzane są przez członków rodziny Albayrak, do której należy zięć prezydenta Erdoğan.

Oprócz grup medialnych działają w Turcji również media z nimi niezwiązane. Do najważniejszych zaliczają się:

- **Cumhuriyet** to najstarsza turecka gazeta działająca bez przerwy. Została założona w 1924 roku jako nieformalny organ CHP. Właścicielem gazety od 2001 roku jest **fundacja Cumhuriyet** (*Cumhuriyet Vakfı*), od 3 lutego 2020 roku gazeta publikuje również turecką edycję **Le Monde diplomatique**, która ukazuje się w pierwszy poniedziałek każdego miesiąca.

- **Halk TV** w 2020 roku został kupiony przez biznesmena Cafera Mahiroğlu. Halk TV zyskał na znaczeniu szczególnie podczas protestów Gezi w 2013 roku, kiedy był jednym z nielicznych kanałów, które oferowały niezależną i nieocenzurowaną relację z wydarzeń. Dostępny na stronie internetowej oraz na platformie YouTube. Mahiroğlu w listopadzie 2024 roku kupił Flash Haber¹⁰. Obie stacje są uważane za powiązane z opozycją, nie będąc jednocześnie ich oficjalnym organem prasowym.
- **BirGün** to lewicowa gazeta codzienna. Prowadzi również swój kanał na platformie YouTube.
- **Gazete Duvar** lewicowy portal informacyjny, publikujący zarówno w języku tureckim, jak i angielskim.

Oprócz mediów należących do tureckich podmiotów w państwie działają także media międzynarodowe nadające w języku tureckim:

Kategoria	Nazwa medium
Portale Internetowe	- Sputnik Türkiye - BBC Türkçe - Deutsche Welle Türkçe - Euronews Türkçe - Independent Türkçe
Radio	- Amerika'nın Sesi (Voice of America) - RFI Türkçe (Radio France Internationale) - China Radio International Türkçe (CRI Türk)
Kanały Telewizyjne	- Fox Türkiye - CNN Türk (działa na licencji amerykańskiego CNN, choć obecnie należy do tureckiego konglomeratu Demirören Group)

Tabela 2: Nietureckie media, nadające w języku tureckim.

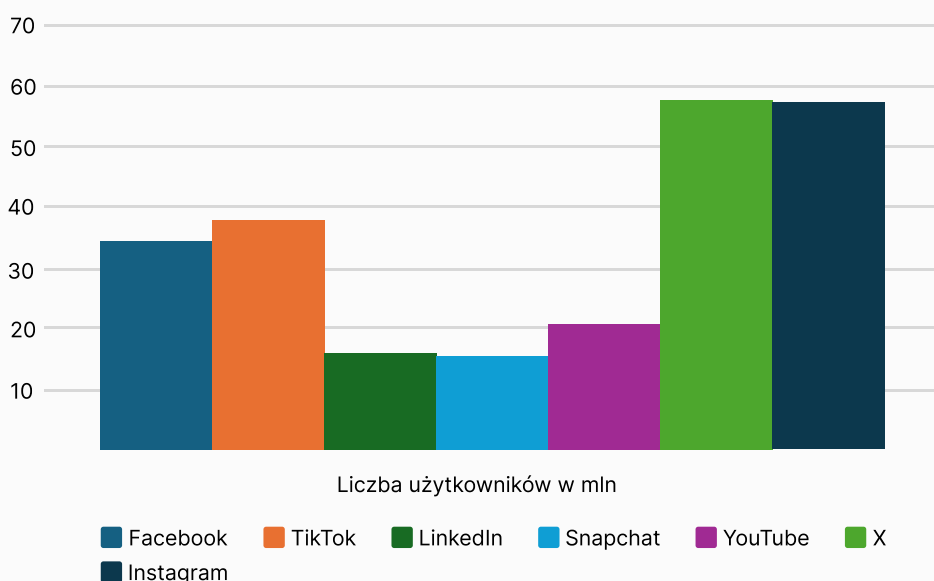
Źródło: opracowanie własne.

¹⁰ Halk TV's owner acquires another television channel in Türkiye, „Türkiye Today” 26.11.2024, [online:] <https://www.turkiyetoday.com/business/halk-tvs-owner-acquires-another-television-channel-in-turkiye-84740/> (dostęp 23.12.2024).

Media społecznościowe

Istotną rolę w przepływie informacji w Turcji pełnią również media społecznościowe, które z uwagi na powiązania znacznej części rynku medialnego z władzami stały się miejscem funkcjonowania opozycyjnych portali i dziennikarzy. Według raportu „Digital 2024 Turkey” na początku 2024 roku w Turcji było 74,41 mln użytkowników Internetu (w 2024 roku populacja wynosiła 85,752 mln), z mediów społecznościowych korzystało zaś 57,5 mln Turków, czyli 66,8 proc. populacji¹¹. Według prognoz liczba użytkowników mediów społecznościowych będzie wzrastać i w 2029 roku osiągnie 76,15 mln¹².

Do najpopularniejszych mediów społecznościowych w 2024 roku w Turcji należą:

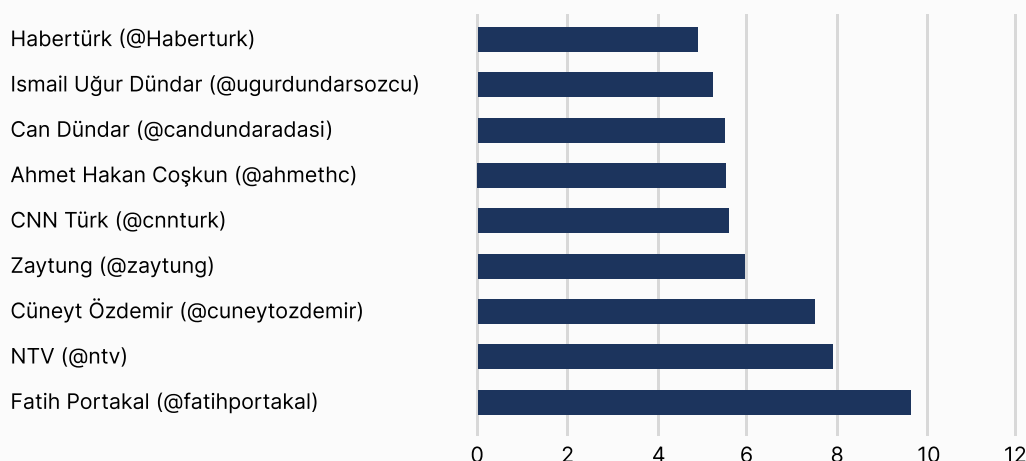
Grafika 2: Opracowanie własne na podstawie: Digital 2024 Turkey, 23.02.2024, [online:] <https://datareportal.com/reports/digital-2024-turkey> (dostęp 23.12.2024).

Sytuacja polityczna i medialna w Turcji odzwierciedla długotrwałą dominację Partii Sprawiedliwości i Rozwoju. Najpopularniejszym tureckim kontem na platformie X w 2024 roku był profil prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan (21,6 mln obserwujących). Najpopularniejszym dziennikarzem był Fatih Portakal (9,6 mln obserwujących), zaś najpopularniejszym kanałem medialnym NTV (7,9 mln).

¹¹ Digital 2024 Turkey, 23.02.2024, [online:] <https://datareportal.com/reports/digital-2024-turkey> (dostęp 23.12.2024).

¹² Number of social network users in Turkey from 2020 to 2029 (in millions), „Statista”, [online:] <https://www.statista.com/statistics/569090/predicted-number-of-social-network-users-in-turkey/> (dostęp 23.12.2024).

Najpopularniejsze konta tureckich dziennikarzy i mediów na platformie X (w mln)

Grafika 3: Opracowanie własne, na podstawie raportu

<https://www.boomsocial.com/x/ulkesektor/turkey/tumu>, z uwzględnieniem danych z grudnia 2024 roku.

Kontrola nad mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i cyfrowymi, stała się kluczowym narzędziem władzy w dążeniu do utrzymania narracji zgodnej z polityką rządu. Z uwagi na to, że większość mediów pozostaje w rękach grup medialnych związanych z władzą, głosy uderzające w politykę rządu są bardzo ograniczone. Szansą na zwiększenie pluralizmu są niezależne media, w tym internetowe, media społecznościowe oraz media zagraniczne nadające w języku tureckim.

Rozdział 2.

Rosyjska strategia informacyjna w Turcji

Turcja, ze względu na swoje położenie geograficzne i strategiczne, już w okresie zimnej wojny znajdowała się w obszarze sowieckiej działalności propagandowej. Radio Moskwa od 1941 roku nadawało audycje w języku tureckim oraz kurdyjskim, a nasilenie lub osłabienie ataków na turecki rząd w audycjach związane było z relacjami między Moskwą a Waszyngtonem. Z uwagi na specyfikę tych czasów, wojna propagandowa była prowadzona przez kolportowanie sowieckiej prasy, nadawanie audycji z sowieckiego terytorium lub wspieranie tureckiej prasy lewicowej. Ze względu na prawo prasowe i cenzurę, sympatyzujące z sowietami tytuły były bardzo szybko zamykane¹³.

Rosyjskie media tureckojęzyczne

Radio Moskwa w 1993 roku zmieniło nazwę na „Głos Rosji” (*Rusya'nın Sesi Türkiye*). W 2011 roku już nie tylko nadawało audycje w języku tureckim, lecz także otworzyło swoją filię w Stambule – dyrektorem studia produkcyjnego został Andriej Isajew, rosyjski turkolog od lat mieszkający w Turcji. Jego zadaniem było takie dostosowanie treści radiowych, aby były przystępne dla lokalnych odbiorców, a jednocześnie kładły nacisk na promowanie relacji rosyjsko-tureckich¹⁴. W spotkaniu inaugurującym działalność studia wziął udział Dmitrij Pieskow, wówczas sekretarz prasowy szefa Rządu Federacji Rosyjskiej Władimira Putina, który z wykształcenia jest turkologiem. Redakcja w 2012 roku składała się z 50 osób – wszyscy jej pracownicy, oprócz dyrektora, byli Turkami. Postanowiono bowiem ściągnąć do stacji doświadczonych dziennikarzy i dziennikarki, którzy cieszyli się uznaniem w kraju. Audycje dotyczące Rosji przygotowywał Hakan Aksay, który przez 20 lat był korespondentem w Moskwie¹⁵.

Według oficjalnego komunikatu głównymi odbiorcami audycji „Głosu Rosji” mieli być intelektualiści, biznesmeni i studenci, którzy następnie mieli promować pozytywny obraz Rosji i współpracy z Moskwą. Stworzenie tureckiego zespołu sprzyjało budowaniu zaufania, wykorzystaniu znajomości tureckiej specyfiki przez dziennikarzy oraz tworzyło wrażenie obiektywizmu. Te tezy potwierdzała też rozmowa Andrieja Isajewa z gazetą „Hürriyet” z 2012 roku. Twierdził on, że program radia był skierowany do Turków, więc był

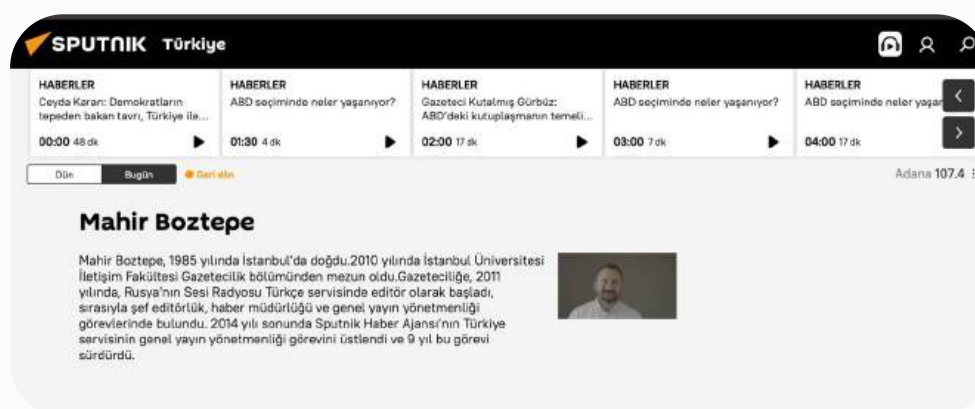
¹³ Czytaj więcej: K. W. Olszowska, *Stosunki turecko-amerykańskie i turecko-sowieckie w latach 1945-1952*, Kraków 2023.

¹⁴ E. Erdoğan, *Rusya'nın Sesi Türkiye'den geliyor*, „Hürriyet” 18.03.2012, [online:] <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rusyanin-sesi-turkiyeden-geliyor-20150900> (dostęp 23.12.2024).

¹⁵ *Rusya'nın Sesi Radyosu İstanbul'da...* „DemokratHaber” 1.08.2011, [online:] <https://www.demokrathaber.org/rusyanin-sesi-radyosu-istanbulda> (dostęp 23.12.2024).

tworzony w taki sposób, aby większość czasu poświęcić na tematy związane z Turcją oraz kwestie, które interesują lokalnych odbiorców. Jednak każdego dnia pojawiały się w radiu również krótkie programy o Rosji – turystyczne, biznesowe oraz przedstawiające rosyjską muzykę klasyczną¹⁶. W 2013 roku stacja ogłosiła, że zacznie działać także program telewizji internetowej, nadającej w języku rosyjskim, skierowanej do Rosjan, którzy mieszkają w Turcji, albo spędzają w tym kraju urlop i chcieliby się więcej o nim dowiedzieć.

10 listopada 2014 roku radio „Głos Rosji” zostało przemianowane na „Sputnik Türkiye” i zaczęło działać jako radio oraz portal informacyjny. Redaktorem naczelnym został turecki dziennikarz Mahir Boztepe, który rozpoczął swoją karierę w zawodzie w 2011 roku, jako redaktor w „Głosie Rosji”, stopniowo awansował najpierw na naczelnego sekcji, później dyrektora wiadomości, a na końcu redaktora naczelnego „Głosu Rosji”. Później został redaktorem naczelnym „Sputnik Türkiye” i pełnił tę funkcję do kwietnia 2023 roku. Na oficjalnej stronie brakuje informacji, kto obecnie sprawuje funkcję redaktora naczelnego.

Grafika 4: Biogram byłego redaktora naczelnego.
Źródło: strona Sputnik Türkiye.

W ostatnich latach portal „Sputnik Türkiye” miewał problemy z funkcjonowaniem. Został zablokowany 14 kwietnia 2016 roku przez Urząd ds. Technologii Informacyjnych i Komunikacyjnych (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, BTK). BTK nie podał oficjalnie powodów swojej decyzji, jednak można domniemywać, że była ona związana z problemami w stosunkach turecko-rosyjskich, po incydencie z listopada 2015 roku. Za *persona non grata* został uznany Tural Kerimov, szef tureckiego biura „Sputnik”¹⁷. Ten akt oprotestowało MSZ Rosji: „zablokowanie Sputnika jest całkowicie bezprawnym działaniem i rażącym pogwałceniem podstawowych praw i wolności człowieka, takich jak wolność

¹⁶ E. Erdoğan, Rusya'nın Sesi Türkiye'den geliyor, „Hürriyet” 18.03.2012, [online:] <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rusyanin-sesi-turkiyeden-geliyor-20150900> (dostęp 23.12.2024).

¹⁷ Journalist Federations Condemn Ankara's Entry Ban to Sputnik's Bureau Chief, „Sputnik International” 20.04.2016, [online:] <https://sputnikglobe.com/20160420/media-freedom-journalists-1038350822.html> (dostęp 23.12.2024).

człowieka, takich jak wolność słowa i wolność dostępu do informacji”¹⁸. Blokada została zniesiona szybko, bo już 8 sierpnia 2016 roku, dzień przed spotkaniem Erdoğan-Putin. Mimo zablokowania strony, portal działał cały czas w mediach społecznościowych – na Twitterze i Facebooku¹⁹. Choć od tego momentu nie było kolejnych ograniczeń w funkcjonowaniu portalu, jego redaktor naczelny, Mahir Boztepe, napotykał na problemy – został na krótko zatrzymany przez policję 1 marca 2020 roku w Stambule. Miało to związek z artykułem opublikowanym przez Sputnik International, zatytułowanym *The ‘Stolen Province’: Why Turkey Was Given A Corner Of Syria By France 80 Years Ago*²⁰. Po przesłuchaniu Boztepe został zwolniony tego samego dnia²¹. Po wprowadzeniu blokady na terenie UE (2022) związanej z sankcjami, „Sputnik Türkiye” zmienił nazwę domeny na anlatilaninotesi.com.tr.

Portal publikuje teksty poświęcone zarówno temu, co dzieje się na świecie, jak i w Turcji. Niejednokrotnie przytacza dokładne wypowiedzi rosyjskich polityków – szczególnie często cytuje dyrektorkę Departamentu Informacji i Prasy MSZ FR Marię Zacharową, czy rzecznika prasowego prezydenta Putina Dmitrija Pieskowa. Wśród tekstów informacyjnych czy sprawozdawczych pojawiają się także takie umacniające rosyjską narrację wokół wydarzeń na świecie, np. tę o „operacji specjalnej” (w kontrze do wojny) prowadzonej na Ukrainie.

Ukazują się na nim też teksty, które mają wzbudzać emocje wśród lokalnej społeczności i – zgodnie z celami Kremla – nastawiać ją przeciw państwom zachodnim. Działając zgodnie z tą strategią, kilka dni po pełnoskalowym ataku Rosji na Ukrainę na portalu „Sputnik Türkiye” pojawił się tekst wskazujący, że Zachód inaczej traktuje uchodźców z Ukrainy niż tych z Bliskiego Wschodu i Afryki. Podane zostały przykłady zagranicznych, zachodnich dziennikarzy, którzy relacjonując sytuację na Ukrainie, odnosili się do cywilnych ofiar ze znacznie większym współczuciem, zaznaczając, że nie mogą uwierzyć, że to dzieje się w „cywilizowanej Europie”²². Bardzo szybko w mediach społecznościowych pojawiły się komentarze odnoszące się do tych doniesień z Ukrainy i argumentujące, że to, że ofiary mają niebieskie oczy i są blondynami, sprawia, że otrzymują wsparcie i współczucie

¹⁸ Rosya: „Türkiye'nin Sputnik'i engellemesi hukuk dışı”, „Sputnik Türkiye”, 16.04.2016.

¹⁹ Turkey Unblocks Website of Russia's Sputnik News Agency, „The Moscow Times” 8.08.2016, [online:] <https://www.themoscowtimes.com/2016/08/08/turkey-unblocks-website-of-russian-state-run-sputnik-news-agency-a54906> (dostęp 23.12.2024).

²⁰ The ‘Stolen Province’: Why Turkey Was Given A Corner Of Syria By France 80 Years Ago, „Sputnik International” 28.02.2020, [online:] <https://sputniknews.com/middleeast/202002291078432455-the-stolen-province-why-turkey-was-given-a-corner-of-syria-by-france-80-years-ago/> (dostęp 23.12.2024).

²¹ Russia's Sputnik Says Turkey Editor-in-Chief Released [online:] <https://www.themoscowtimes.com/2020/03/01/russias-sputnik-says-turkey-editor-in-chief-released-a69469> (dostęp 23.12.2024); Sputnik Turkey editor-in-chief briefly detained [online:] <https://www.aa.com.tr/en/turkey/sputnik-turkey-editor-in-chief-briefly-detained/1751095> (dostęp 23.12.2024).

²² Batı medyasında Suriyeli-Ukraynalı kıyası: 'Söz konusu olan sarışın, mavi gözlü, uygar Avrupalılar', „Sputnik Türkiye” 28.02.2022, [online:] <https://anlatilaninotesi.com.tr/20220228/bati-medyasinda-suriyeli-ukraynali-siginmaci-kiyasi-sarisin-mavi-gozlu-uygar-avrupalilar-sozkonusu-1054298702.html> (dostęp 23.12.2024).

(w kontrze do zaniedbywanych ofiar konfliktów bliskowschodnich). Tekst opublikowany na Sputniku został przedrukowany m.in. na portalach „VeryansınTV”²³, „SNmedia.at”²⁴, „Karar”²⁵, „Demokrat Haber”²⁶. Nie są to może media o dużej rozpoznawalności, ale istotniejsze wydaje się to, że przedruki przyczyniły się do zwiększenia popularności tekstu w tureckojęzycznej infosferze.

Przekaz o „blondynach i Europejczykach” szybko pojawił się również w mediach społecznościowych. W tym duchu wypowiadali się m.in. dziennikarze (w tym współpracujący ze Sputnikiem), piętnując – ich zdaniem – hipokryzję Zachodu, przejmującego się konfliktem na Ukrainie, a niemartwiącego się wojnami na innych obszarach. Przykładowo, w poście poniżej dziennikarz (dane zanonimizowane) podkreślił, ilu cywilów zginęło w Afganistanie, Iraku i Syrii, i zestawił to z danymi z Ukrainy, dodając: „ale oni są blondynami i Europejczykami”, co miało być gorzkim komentarzem do większej koncentracji świata, przede wszystkim zachodniego, na ofiarach ukraińskich (wpis kończy się konkluzją, że każda niewinna ofiara jest istotna, trudno jednak rozszyfrować, czy miała to być poważna deklaracja, czy był to raczej ironiczny komentarz).

Grafika 5: Użytkownik X, jeden z tureckich dziennikarzy (ok. 37 tys. obserwujących), porównujący ilość ofiar cywilnych na Ukrainie i w Afganistanie, Iraku i Syrii.

²³ Kaçanlar sarışın olunca insan oldukları hatırlandı!, „VeryansınTV” 28.02.2022, [online:] <https://www.veryansintv.com/kacanlar-sarisin-olunca-insan-olduklari-hatirlandi> (dostęp 23.12.2024).

²⁴ Batı medyasında Suriyeli-Ukraynalı kıyası: 'Söz konusu olan sarışın, mavi gözlü, uygar Avrupalılar', „SNmedia.at” 28.02.2022, [online:] <https://www.snmedia.at/bati-medyasinda-suriyeli-ukraynali-kiyasi-soz-konusu-olan-sarisin-mavi-gozlu-uygar-avrupalilar> (dostęp 23.12.2024).

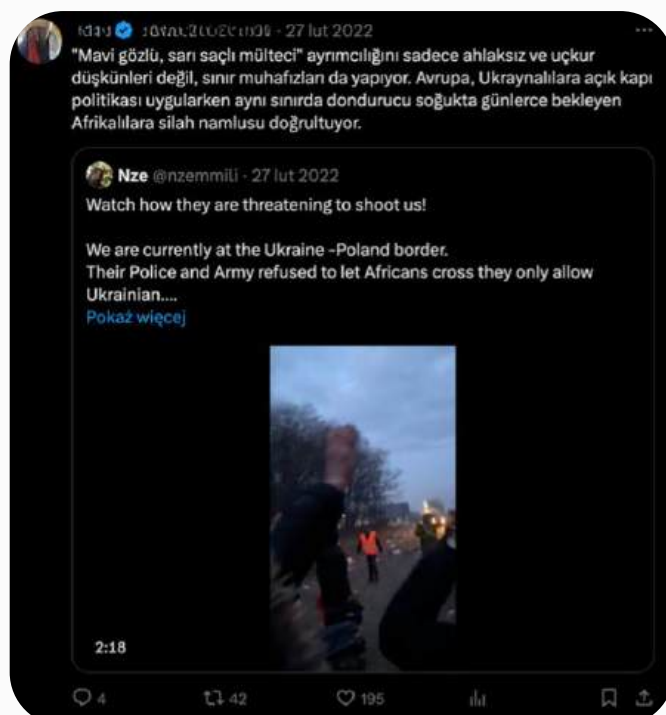
²⁵ Batı medyasından tepki çeken Suriye-Ukrayna kıyası, „Karar” 28.02.2022, [online:] <https://www.karar.com/dunya-haberleri/bati-medyasindan-suriye-ukrayna-kiyasi-1653839> (dostęp 23.12.2024).

²⁶ Batı medyasında ırkçı söylem: Bunlar Suriyelilere, Afganlara benzemiyor, „Demokrat Haber” 28.02.2022, [online:] https://www.demokrathaber.org/bati-medyasinda-suriyeli-ukraynali-siginmaci-kiyasi-sarisin-mavi-gozlu-uygar-avrupalilar-sozkonusu#google_vignette (dostęp 23.12.2024).

Grafika 6: Użytkownik X, konto prywatne, wg opisu „podróżnik, prawnik” (ok. 5 tys. obserwujących), porównujący ilość ofiar cywilnych na Ukrainie i w Afganistanie, Iraku i Syrii.

W tym samym czasie zaczęły pojawiać się także nagrania mające pokazywać, że Ukraińcy zostali przyjęci przez państwa UE (z powodu blond włosów, niebieskich oczu i bycia Europejczykami), ale na tej samej granicy byli także Afrykańczycy, którzy godzinami czekali na przejściu granicznym w mrozie i nie zostali wpuszczeni (Grafika 7), lub wręcz nie mogli dostać się do pociągów ewakuacyjnych i musieli zostać w Kijowie (Grafika 8).

Grafika 7: Użytkownik X, najprawdopodobniej turecka dziennikarka, choć nie ma uzupełnionego biogramu (ok. 70,6 tys. obserwujących).

Grafika 8: Użytkownik X, konto platformy internetowej „Tek Vücut” (ok. 114,5 tys. obserwujących).

Ta narracja nie zakończyła się po kilku tygodniach, wraz z ograniczeniem napływu osób uciekających przed agresją Rosji na Ukrainę. Powracała również później, choć z mniejszą intensywnością. Dla przykładu, w czerwcu 2022 roku twierdzenie o hipokryzji Zachodu zostało na portalu Sputnik podbudowane autorytetem naukowym. Prof. dr Can Ünver w wywiadzie dla „Sputnik Türkiye” powiedział, że Europa w trakcie konfliktu Rosji z Ukrainą traktuje ludzi wybiórczo. Przyjmuje „blond, niebieskookich Ukraińców, a innych nie chce”. Dodał, że czytał nawet historie o znęcaniu się nad czarnoskórymi mieszkańcami Ukrainy i nieudzieleniu im pozwolenia na wyjazd z państwa²⁷.

Analizując rosyjskie strategie informacyjne w Turcji, warto dodatkowo uwypuklić wspomniany fakt, że w serwisie „Sputnik Türkiye” zatrudniani są tureccy dziennikarze z bogatym doświadczeniem pracy w innych tureckich mediach. Przykładem jest m.in. Ceyda Karan, która przez 13 lat była szefową działu informacji zagranicznych w „Radikal” (zamkniętej ostatecznie w 2016 roku gazety, w przeszłości postrzeganej jako socjaldemokratyczna, od wielu lat znajdującej się pod naciskami władz tureckich²⁸), pracowała również m.in. w serwisie zagranicznym „Habertürk”. Serhat Ayan pracował

²⁷ ‘Frontex’in Yunanistan ile devriye atması başlı başına mülteci hukukunun çiğnenmesi anlamına gelir, „Sputnik Türkiye” 25.06.2022, [online:] <https://anlatilaninotesi.com.tr/20220625/frontexin-yunanistan-ile-devriye-atmasi-basli-basina-multeci-hukukunun-cigenmesi-anlamina-gelir-1057924881.html> (dostęp 23.12.2024).

²⁸ Silencing Turkey’s Media. The Government’s Deepening Assault on Critical Journalism, [online:] <https://www.hrw.org/report/2016/12/15/silencing-turkeys-media/governments-deepening-assault-critical-journalism> (dostęp 23.12.2024).

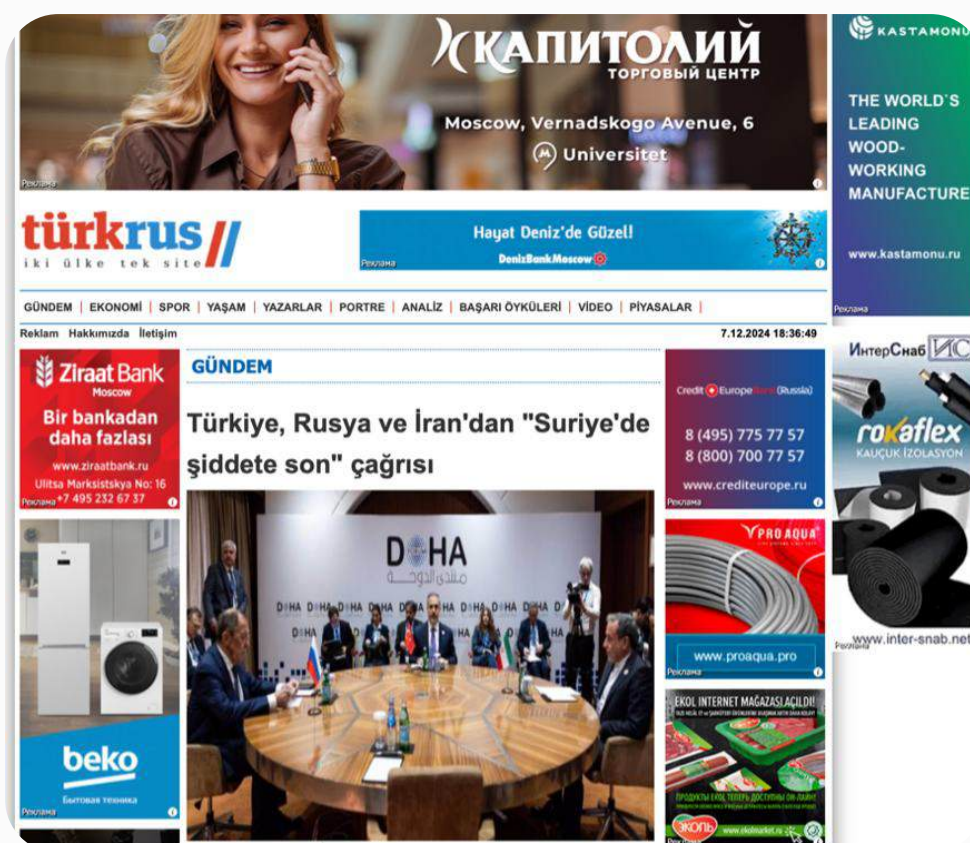
w gazetach „Cumhuriyet”, „Hürriyet” i „Akşam”, a także w TRT. Enver Aysever pracował choćby dla CNN Türk. Niewykluczone, że w ten sposób władze redakcji chcą stworzyć wrażenie odcięcia się od centrali w Moskwie oraz dowieść niezależności medium. Jednocześnie jednak to, że korzystają z ekspertyzy doświadczonych i cenionych dziennikarzy oraz dziennikarek, może uwiarygadniać działania i generowane przekazy. Warto także podkreślić „wymienność kadr” między tureckimi mediami – niektórzy byli pracownicy „Sputnik Türkiye” w dalszym ciągu pracują w tureckich mediach. Choćby redaktor naczelny „Głosu Rosji” Andriej Isajew pracował dla lewicowej gazety „Duvar”, zaś długoletni redaktor naczelny Mahir Boztepe zaczął pracować dla „Scrolli”.

Rosyjska agencja informacyjna „Sputnik” miała w latach 2015-2020 stronę internetową w języku kurdyjskim, znaną jako **Sputnik Kurdi**. Ta platforma przestała działać w 2020 roku, oficjalnie z powodu niskiego zainteresowania odbiorców tym medium. Jednak platforma *Kurdistan24*, powołując się na anonimowe źródło, poinformowała, że rzeczywistą przyczyną zamknięcia były naciski ze strony władz w Ankarze²⁹. Ta informacja wydaje się uzasadniona, gdy weźmie się pod uwagę szerszy kontekst polityczny oraz zmieniające się relacje między Rosją a Turcją. Otwarcie kanału *Sputnik Kurdi* zbiegło się z zestrzeleniem przez Turcję rosyjskiego myśliwca na granicy turecko-syryjskiej. Incydent poważnie ugodził w relacje rosyjsko-tureckie, a w odpowiedzi Rosja zastosowała szereg sankcji gospodarczych. Ponieważ uruchomienie *Sputnik Kurdi* miało miejsce w tym napiętym okresie, postrzeganie tego ruchu jako formy nacisku na Turcję wydaje się szczególnie uzasadnione.

W języku tureckim działa też portal informacyjny **TürkRus.com**, który skupia się na relacjach turecko-rosyjskich oraz na informacjach dotyczących Rosji. Jak mówi tytuł strony – sugestywnie nawiązujący do hasła „dwa państwa, jeden naród”, charakteryzującego braterskie stosunki Turcji i Azerbejdżanu – „dwa państwa, jedna strona”. Ma on również swoją rosyjskojęzyczną wersję strony TürkRus.ru. Na czele tureckojęzycznego portalu od 2005 roku stoi Suat Taşpenar, który pisze również dla gazety „Dünya”. Portal publikuje znacznie więcej w wersji tureckiej niż rosyjskiej, jednak w dalszym ciągu jest to stosunkowo nieznaczna liczba tekstów. Nie ma dużych zasięgów, np. na portalu X posiada jedynie 4463 obserwujących³⁰. Warto jednak zwrócić na niego uwagę, bo informacje pojawiające się na nim, skupiają się praktycznie całkowicie na kwestiach turecko-rosyjskich oraz informacjach z Rosji. Portal wielokrotnie powołuje się na źródła rosyjskie jak Sputnik czy Novye Izvestia.

²⁹ Russia's Sputnik to close Kurdish language website: source, „Kurdistan24”, [online:] <https://www.kurdistan24.net/en/story/376315> (dostęp: 23.12.2024).

³⁰ Stan na 22.11.2024.

Grafika 9: Strona główna www.TürkRus.com.

Oprócz mediów rosyjskich, publikujących w języku tureckim, Moskwa sprawnie wykorzystuje także tureckie media – zarówno te otwarcie sprzyjające Kremlowi, jak i neutralne w tym względzie. Media tradycyjne wykorzystał m.in. minister spraw zagranicznych Federacji Rosyjskiej Siergiej Ławrow, kiedy w listopadzie 2024 roku udzielił wywiadu prorządowej gazecie „Hürriyet”, w którym oskarżył Turcję o sprzedawanie broni „reżimowi w Kijowie”. To zdanie wywołało ogromne poruszenie w tureckich mediach, przez co zyskało jeszcze większe zasięgi. Hasło o „reżimie w Kijowie”, mające na celu delegitymizację władz ukraińskich, wielokrotnie przewijało się choćby przez tureckie media społecznościowe, co sprzyjało celom Rosji³¹.

Wśród tureckich mediów są również takie, które jednoznacznie powielają rosyjską narrację, jednocześnie będąc tureckim medium, niepowiązanym bezpośrednio z Rosją. Warto przyjrzeć się choćby gazecie „Aydınlık”. Podczas kryzysu na granicy polsko-białoruskiej zamieściła ona tekst o „krwawej granicy”, gdzie opisała setki tysięcy ciał imigrantów, którzy zginęli w wyniku tortur i przemocy. Z tekstu można się również dowiedzieć, że na granicę byli kierowani zawodowi żołnierze, którzy wcześniej służyli w

³¹ Rosya Dışişleri Bakanı dünya basınından Hürriyet'e konuştu: Türkiye Brics'e önemli katkı sağlayacak güçte bir ülke, „Hürriyet” 1.11.2024, [online:] <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rusya-disisleri-bakani-dunya-basinindan-hurriyete-konustu-turkiye-bricse-onemli-katki-saglayacak-guclte-bir-ulke-42577189> (dostęp 23.12.2024).

Iraku i Afganistanie, gdzie także mieli prowadzić operacje przeciw cywilom. Dla lepszego efektu do tekstu dołączono zdjęcia, przedstawiające głównie dzieci³². Wśród innych tekstów opublikowanych przez „Aydinlik” można przeczytać, że „Polski minister spraw zagranicznych oskarżył Rosję o imperialistyczne cele. Prowokacyjne wypowiedzi przeciwko Rosji nadal pochodzą z krajów Unii Europejskiej. Ostatnia z tych wypowiedzi pochodzi od polskiego ministra spraw zagranicznych Radosława Sikorskiego”³³. Gazeta powtórzyła również przekazy, że siły ukraińskie walczyły wraz z HTS przeciwko wojskom syryjskim. „Reżim” w Kijowie wraz z NATO miał zapewnić technologie oraz szkolenie. Artykuł powołuje się między innymi na RT i podaje, że Ukraina miała poprosić HTS o wydzielenie bojowników z Czeczeni, aby ci pojechali walczyć na front ukraiński³⁴. Warto również podkreślić, że gazeta podawała te informacje już we wrześniu 2024 roku, czyli ponad 2 miesiące przed ofensywą w Syrii, która przyczyniła się do upowszechnienia tego przekazu na szerszą skalę.

Media społecznościowe

Szczególnie niebezpieczne w zakresie manipulowania informacjami są media społecznościowe. Pojawia się w nich bardzo dużo informacji czy przekazów, które niejednokrotnie mają na celu wzbudzić konkretne emocje i są trudne do zweryfikowania, co ma ogromne znaczenie i destrukcyjny wpływ w przypadku tak spolaryzowanego społeczeństwa jak tureckie³⁵.

W mediach społecznościowych swoje profile prowadzą oficjalne media rosyjskie. Portal „Sputnik Türkiye” na platformie X obserwuje ponad 1 mln kont, na Telegramie zaś 37179³⁶.

³² Kanlı sınır! Polonya sınırında göçmen avı! 300 göçmen kayıp..., „Aydinlik” 5.05.2024, [online:] <https://www.aydinlik.com.tr/haber/kanli-sinir-470141> (dostęp 23.12.2024).

³³ E. Kaya, Kışkırtma devam ediyor! Polonya Rusya'yı emperyalist olmakla suçladı, „Aydinlik” 19.11.2024, [online:] <https://www.aydinlik.com.tr/haber/kiskirtma-devam-ediyor-polonya-rusyayi-emperyalist-olmakla-sucladi-495954> (dostęp 23.12.2024).

³⁴ Kiev'e suçüstü, „Aydinlik” 3.12.2024, [online:] <https://www.aydinlik.com.tr/haber/suriyede-ukrayna-askeri-var-mi-suriyede-hts-ukrayna-isbirligi-beyaz-kurt-guclerinden-htsyalepte-iha-destegi-497976> (dostęp 23.12.2024).

³⁵ Zob. np. Ö. Ünlühisarcıklı, The Importance of Mitigating Polarization in Turkey, [online:] <https://www.gmfus.org/news/importance-mitigating-polarization-turkey> (dostęp 23.12.2024).

³⁶ Stan na dzień 22.11.2024.

Grafika 10: Zrzut ekranu z serwisu X, pokazujący liczbę subskrybentów profilu „Sputnik Türkiye”.

Jednak równie niebezpieczne, w kontekście walki informacyjnej, są konta „półoficjalne” albo anonimowe, które niejednokrotnie przechwytyują oficjalny przekaz i zmieniają go na bardziej emocjonalny. Jako przykład, szczególnie interesujący ze względu na jego aktualność, może posłużyć zmiana sytuacji w Syrii po rozpoczęciu ofensywy rebeliantów z HTS na Aleppo, a następnie Hamę, Homs i Damaszek.

Po zajęciu Aleppo przez rebeliantów w listopadzie 2024 roku w tureckich mediach społecznościowych pojawiało się wiele wpisów nawiązujących do sytuacji w Syrii. Już 28 listopada ukazał się przekaz, że broń dla rebeliantów, w tym drony, dostarczyła Ukraina, która we współpracy ze Stanami Zjednoczonymi była odpowiedzialna za ich szkolenie. Jako dowód przedstawiono np. niebieskie i żółte opaski na ramionach członków HTS (Grafika 9). Ten przekaz pojawiał się najpierw na różnych tureckojęzycznych kontach w mediach społecznościowych. Potwierdzać tezę miało powoływanie się na rosyjskie źródła czy pokazywanie nagrań i zdjęć.

Grafika 11: Kadry z nagrania z serwisu X, z 28 listopada 2024 r., mające być dowodem na współpracę Ukrainy z HTS. Film pojawił się np. na profilu @erhngngr68 (19,7 tys. obserwujących na portalu X).

Grafika 12: Wpis z serwisu X, z 29 listopada 2024 r., powołujący się na gazetę „Izvestia” mówiący, że za terror w Syrii odpowiadają Izrael i USA, które współpracują z Turcją, Ukrainą i Francją (konto @AMaresyev ma 9 tys. obserwujących).

Grafika 13: Film opublikowany w serwisie X, z 2 grudnia 2024 r., pokazujący drony bombardujące wojska Asada oraz podkreślający, że świadczą one o ukraińskim zaangażowaniu (konto @mintelworld zostało zawieszone 23.12.2024).

Co ciekawe, te narracje szybko znalazły odbicie w publikacjach w mediach tradycyjnych – 4 grudnia na portalu „Sputnik Türkiye” ukazały się teksty wskazujące, że wśród bojowników z HTS pojawiło się wielu obcokrajowców z byłego Związku Radzieckiego³⁷. Powołano się też na Ebu Muhammed el-Idlibiego, który miał uciec z HTS i powiedzieć, że ukraińscy trenerzy przeprowadzili szkolenie z zakresu wykorzystania dronów kamikadze do ataków na armię rosyjską³⁸.

Przekazy o „ukraińskim śladzie” pojawiły się także w innych tureckich mediach. 2 grudnia opublikował go portal OdaTV (opozycyjny i uważany za niezależny)³⁹. Anadolu Ajansı zacytowało Mariję Zacharową, która powtórzyła przekazy o bojownikach z obszaru byłych republik radzieckich oraz dostawach broni do bojowników w Syrii przez Ukrainę⁴⁰. Z kolei gazeta Oksijen, powołując się na Anadolu Ajansı, napisała o ukraińskim wsparciu dla HTS, dodatkowo wspominając źródła irańskie⁴¹. Takich przykładów, które obrazują, jak szybko zmanipulowany przekaz, zgodny z celami Rosji, zaczyna krążyć po różnych segmentach tureckiej infosfery, można byłoby wymienić znacznie więcej.

Wraz z narracją o zaangażowaniu Kijowa, w mediach społecznościowych pojawiły się również inne przekazy. Przykładowo konto na platformie X @AMaresyev, które publikuje po turecku, zamieściło serię wpisów sugerujących, że rebelianci to członkowie tzw. Państwa Islamskiego wspierani zarówno przez Stany Zjednoczone, jak i Izrael.

Grafika 14: Wpis na portalu X z 29 listopada 2024 r. (konto @AMaresyev ma 9 tys. obserwujących).

³⁷ Rus Dışişleri: Suriye'deki teröristler arasında çok sayıda yabancı var, „Sputnik Türkiye” 4.12.2024, [online:] <https://anlatilanimotesi.com.tr/20241204/rus-disisleri-suriyedeki-teroristler-arasinda-cok-sayida-yabanci-var-1091159471.html> (dostęp 23.12.2024).

³⁸ Eski HTŞ militanı anlattı: 'Kiev, Suriye'deki teröristlere İHA eğitimi veriyor', „Sputnik Türkiye” 5.12.2024, [online:] <https://anlatilanimotesi.com.tr/20241205/eski-hts-militani-anlatti-kiev-suriyedeki-teroristlere-ih-a-egitimi-veriyor-1091199060.html> (dostęp 23.12.2024).

³⁹ 1948 yılından sonra bir ilk: Halep Kalesi'nde Türk bayrağı, „OdaTv” 5.12.2024, [online:] <https://www.odatv.com/dunya/halep-kalesinde-turk-bayragi-1948-yilindan-sonra-bir-ilk-120074501> (dostęp 23.12.2024).

⁴⁰ D. Chirciu, Rusya: Ukrayna istihbaratı, Heyet Tahrir Şam militanları ile etkileşim içinde, „Anadolu Ajansı” 4.12.2024, [online:] <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ukrayna-istihbarati-heyet-tahrir-sam-militanlari-ile-etkilesim-icinde/3413320> (dostęp 23.12.2024).

⁴¹ İran'dan Kiev yönetimine Suriye tepkisi: Silahlı gruplara desteğin durdurulması istendi, „Gazete Oksijen” 6.12.2024, [online:] <https://gazeteoksijen.com/dunya/irandan-kiev-yonetimine-suriye-tepkisi-silahl-gruplara-destegin-durdurulmasi-istendi-229861> (dostęp 23.12.2024).

W tym samym czasie zaczęły się również pojawiać wpisy mówiące o tym, że rebelianci, którzy zajęli Aleppo, to tak naprawdę najemnicy mówiący po uzbecku. Konto „Milena” @josephineVV5 ma większy zasięg niż poprzednie (27,6 tys. obserwujących) i znacznie mniej treści antyamerykańskich, ale jednocześnie w swoich wpisach powołuje się na Sputnik, RT oraz TASS.

Przekazy o niesyryjskim pochodzeniu rebeliantów zaczęły pojawiać się także na innych kontach w mediach społecznościowych, przy okazji podkreślając turecki udział w ofensywie (flaga Turcji wywieszona na twierdzy w Aleppo, flaga Tureckiej Republiki Cypru Północnego czy znak Szarych Wilków⁴²). Tym razem konto nie jest anonimowe, a jego właściciel, Hemdad Mehristani, przedstawia się jako badacz i „advokat pokoju”. Co ciekawe, w Internecie można znaleźć kilka stron powołujących się na wpisy z tego konta⁴³, ale żadnych dodatkowych informacji o autorze czy o innych jego tekstach, tylko cytaty z platformy X.

Projekt EUvsDisinfo opublikował analizę, wskazującą, że omawiane tutaj przykłady to prokremlowska narracja, której celem jest powiązanie Ukrainy z terroryzmem. Dodał również, że nie ma wystarczających dowodów, aby potwierdzić tezę o ukraińskim wsparciu dla HTS, a zaprzeczyły jej zarówno władze w Kijowie, jak i przedstawiciele HTS⁴⁴. Warto jednak zwrócić szczególną uwagę na to, jak szybko te doniesienia rozpowszechniły się w tureckich mediach społecznościowych, a następnie praktycznie we wszystkich tureckich mediach. Przekazywanie ich opinii publicznej, przy jednoczesnym powoływaniu się na wypowiedzi rosyjskich czy irańskich polityków, wzmacnia ten przekaz.

Grafika 15: Wpis na portalu X z 29 listopada 2024 r. dotyczący tego, że w Syrii walczą rebelianci nie będący Syryjczykami (konto @josephineVV5 ma 27,6 tys. obserwujących).

⁴² Znak Szarych Wilków jest symbolem używanym przez turecką ultranacjonalistyczną organizację Szare Wilki (Bozkurtlar). Organizacja ta jest związana z Partią Ruchu Narodowego (MHP) i reprezentuje skrajnie nacjonalistyczne, pantureckie oraz antykomunistyczne poglądy.

⁴³ Wpisy z konta pojawiły się na stronach takich jak: Listy z naszego sadu, [online:] <http://www.listyznaszegosadu.pl/brunatna-fala/czego-media-staraja-siea-niea-widziec>, (dostęp 23.12.2024); Pentapostagma, [online:] https://www.pentapostagma.gr/ethnika-themata/ellinotoyrkika/7280508_israilini-eidikos-i-toyrkiki-eisbolin-syria-akyronei-tin#google_vignette (dostęp 23.12.2024), portale te są bardzo niszowe.

⁴⁴ DISINFO: Ukraine involved in aiding Syrian terrorists, 4.12.2024, [online:] <https://euvsdisinfo.eu/report/ukraine-involved-in-aiding-syrian-terrorists/> (dostęp 23.12.2024).

Grafika 16: Wpis na portalu X z 2 grudnia 2024 r. mający pokazywać, że po stronie rebeliantów walczą Turcy, Cypryjczycy, czy Ujgurzy. (konto @Mehristani 15,7 tys. obserwujących).

Dokładna analiza celowości przekazywania takich treści jest utrudniona przez to, że konta podające je, mogą zarówno dezinformować (świadomie podawać nieprawdziwą informację), jak i misinformować (nieświadomie rozpowszechniać nieprawdziwą informację, np. kierując się emocjami). Temat wywołuje dużo kontrowersji i mimo oficjalnej deklaracji na stronie EUvsDisinfo, w dalszym ciągu pojawiają się informacje o ukraińskim wsparciu dla bojowników. Za przykład może tu służyć przypadek „Washington Post”, który 11 grudnia 2024 roku opublikował artykuł Davida Ignatiusa. Autor powoływał się w nim na „ukraińskie źródła związane z wywiadem” i informował, że ukraiński wywiad oraz pomoc wojskowa była obecna w Syrii, tak samo jak wcześniej w Mali⁴⁵.

Informacja o tym artykule „Washington Post” pojawiła się zarówno na międzynarodowych portalach turekojęzycznych („Independent Türkçe” to turecka wersja brytyjskiego dziennika „The Independent”, jednak w języku tureckim prawa do licencji posiada grupa medialna z Arabii Saudyjskiej), jak i na tureckich portalach informacyjnych i w mediach społecznościowych. Grafika 17. przedstawia wpis cytowanego już konta na X. Tym razem konto dokonuje nieznacznej – jak mogłoby się wydawać – manipulacji. Używa sformułowania „dżihadyści”, choć w cytowanym tekście pojawia się słowo „rebelianci”. W ten sposób łączy Ukrainę ze wsparciem dżihadyzmu, a w domyśle – z tzw. Państwem Islamskim. Grafika 18. obrazuje przykład jeszcze dalej idącej zbieżności z narracją rosyjską – przedstawione na niej konto pisze wprost o „faszystowskim rządzie w Kijowie”. W ten sposób informacja, opublikowana pierwotnie przez amerykańską gazetę, została przekształcona i wykorzystana do podbudowania przekazu zgodnego z celami Rosji.

⁴⁵D. Ignatius, Syrian rebels had help from Ukraine in humiliating Russia, „Washington Post” 11.12.2024, [online:] <https://www.washingtonpost.com/opinions/2024/12/10/ukraine-syria-russia-war/> (dostęp 23.12.2024).

Grafika 17: Oryginalny wpis z portalu X, konto „Independent Turkish” powołujące się na ustalenia „Washington Post”.

Grafika 19: Wpis z portalu X, przykład dalszej manipulacji – narracja o „faszystowskim rządzie w Kijowie”.

Grafika 18: Oryginalny wpis z portalu X, konto „Independent Turkish” powołujące się na ustalenia „Washington Post”.

W tym kontekście warto wskazać również technikę, która wyjątkowo często pojawiała się w kontekście ofensywy HTS w Syrii – wykorzystanie memów. Najczęściej wydają się one stosunkowo bezpieczne – są to po prostu grafiki komentujące rzeczywistość w zabawny sposób. Jednak właśnie z tego powodu często trafiają do bardzo szerokiego grona odbiorców, ponieważ zostają wielokrotnie podane dalej. Ich przesłanie ma zapadać w pamięć i kształtować odpowiednie przekonanie u odbiorców.

Grafika 20: Wpis z portalu X, mem zamieszczony przez użytkownika @Dispropaganda (54,7 tys. obserwujących).

W kontekście Syrii pojawiło się wiele grafik mających wskazywać, że Turcja wspierała rebeliantów, którzy przejęli władzę w Syrii, często stawiających władze w Ankarze w roli głównych odpowiedzialnych za upadek Asada. W części z nich np. autorstwa karykaturzysty z Jemenu, Turcja – występująca wspólnie z tzw. Państwem Islamskim – jest ukazywana nie tylko jako odpowiedzialna za ofensywę i wspierająca HTS, lecz także jako biorąca udział w zbrodniach wojennych⁴⁶.

⁴⁶ Przykład karykatury: <https://www.cartoonmovement.com/cartoon/plastic-surgery-2> (23.12.2024).

Takie obrazki często są zestawiane z narracją wskazującą na podwójne standardy w postrzeganiu ataku czy przemocy. Turcji wytyka się zazwyczaj, że krytykuje Izrael za używanie przemocy, ale sama używa jej w stosunku do Kurdów lub popiera interwencje zbrojne w państwach takich jak Syria.

Grafika 21: Mem zamieszczony m.in. na koncie @RoyalIntel_ (61,4 tys. obserwujących), ale to tylko jeden z przykładów.

Rosyjska dezinformacja w Turcji, zwłaszcza w kontekście sytuacji w Syrii, jest skutecznie prowadzona za pomocą połączenia oficjalnych źródeł medialnych, takich jak „Sputnik Türkiye”, oraz „półoficjalnych” i anonimowych kont na platformach społecznościowych. Oficjalne kanały, jak wspomniany Sputnik, niejednokrotnie pełnią rolę źródeł narracji, które przenikają następnie do tureckich mediów tradycyjnych, takich jak Anadolu Ajansı czy OdaTV. Z pewnością, przynajmniej częściowo, jest to konsekwencją postrzegania tych mediów jako obiektywne i godne zaufania. Taki obraz wynika m.in. z zatrudniania przez nie szanowanych i cenionych dziennikarzy. Ci zaś niejednokrotnie są zmuszeni do podejmowania tam pracy ze względu na trudną sytuację na rodzinnym rynku medialnym.

Narracje te w ostatnim czasie często wskazują na rzekome zaangażowanie Ukrainy w szkolenie syryjskich rebeliantów i dostarczanie im broni, co jest wzmacniane cytowaniem rosyjskich lub irańskich źródeł, które mają na celu dodać przekazowi pozory wiarygodności. Anonimowe konta na platformach społecznościowych, jak @AMaresyev czy @josephineVV5, emocjonalnie amplifikują te przekazy, sugerując również udział innych aktorów, takich jak Stany Zjednoczone czy Izrael. Dodatkowo stosowanie memów i silnie emocjonalnych obrazów, ma na celu pogłębienie napięć w tureckim społeczeństwie. Rosyjska propaganda zręcznie wykorzystuje tematy lokalne, takie jak kwestie kurdyjskie, by destabilizować politykę wewnętrzną Turcji, jednocześnie kształtując negatywne opinie o Ukrainie i innych państwach zachodnich. Tego typu działania, bazujące na mieszanke dezinformacji i misinformacji, są trudne do zweryfikowania i stanowią istotne zagrożenie dla stabilności politycznej i społecznej w Turcji, zwłaszcza, że ich celem jest również polaryzacja opinii publicznej i osłabianie relacji Ankary z jej zachodnimi partnerami.

Rozdział 3.

Analiza skutków dezinformacji

Celem rosyjskich działań informacyjnych i rosyjskiej dezinformacji w Turcji jest:

- wzmocnienie pozytywnego wizerunku Rosji;
- osłabienie zaufania do NATO, Stanów Zjednoczonych oraz Unii Europejskiej;
- kształtowanie narracji o wojnie ukraińsko-rosyjskiej zgodnie z narracją Kremla, co miałyby przyczynić się do większego dystansu tureckiego społeczeństwa względem konfliktu, a w szczególności – Ukrainy;

Rosja prowadzi działania informacyjne w Turcji od lat, stopniowo zmieniając narzędzia, wykorzystując różne narracje i budując je na znajomości lokalnych uwarunkowań (np. niechęć Turków do angażowania się w konflikty innych, i dziedzictwo polityki Kemala Atatürka stanowi podłoże do formowania przekazów mających zniechęcić społeczeństwo tureckie do wsparcia Ukrainy). Jak pokazują sondaże przeprowadzone przez firmę analityczną „Metropol”, już po wybuchu pełnoskalowej wojny na Ukrainie, te narracje mogą być postrzegane przynajmniej jako dobrze zaprojektowane. Można też zaryzykować tezę, że przynoszą pozytywne dla Rosji rezultaty.

W marcu 2022 roku „Metropol” zapytał Turków **„Kto jest odpowiedzialny za sytuację na Ukrainie?”**⁴⁷

- **33,7%** odpowiedziało, że Rosja,
- **48,3%** respondentów oskarżyło USA i NATO,
- **7,5%** wskazało Ukrainę,
- **2,5%** obwiniło „innych” aktorów,
- **8%** ankietowanych odpowiedziało, że nie wie.

Co ciekawe, wyborcy wszystkich głównych tureckich partii byli w miarę zgodni co do odpowiedzi – nie ma więc znaczących różnic ze względu na poglądy polityczne.

W tym samym badaniu zapytano ankietowanych **„Co Turcja musi zrobić w wojnie ukraińsko-rosyjskiej?”**⁴⁸

- **72,9%** odpowiedziało, że „musi zostać neutralna”,

⁴⁷ Metropol, Türkiye'nin Nabzı, Mart 2022, s. 74.

⁴⁸ Metropol, Türkiye'nin Nabzı, Mart 2022, s. 75.

- 19,1%, że musi poprzeć Ukrainę,
- 2,5% zaś, że musi poprzeć Rosję.

oraz „Jak oceniają Państwo inwazję Rosji na Ukrainę?”⁴⁹

- 83,8% ankietowanych nie zgadzało się z nią,
- 12,2% uważało ją za słuszną;
- 4% nie miało zdania.

Sondaż jasno pokazuje, że o ile Turcy nie zgadzają się z inwazją na Ukrainę, o tyle nie postrzegają Rosji jako jedynego winnego konfliktu, a także optują za zachowaniem wobec niego dystansu. Jest to stanowisko korzystne dla interesów rosyjskich. Może na to wskazywać choćby wspomniany wywiad ministra Ławrowa dla „Hürriyet”, w którym polityk starał się wzmocnić przekonanie, że sprzyjanie Ukrainie nie wpływa korzystnie na interesy Turków, a także, że sprzedawanie broni Ukrainie tak naprawdę stoi w sprzeczności z wolą społeczeństwa.

Ważnym zagadnieniem w rosyjskiej strategii informacyjnej w Turcji jest również zmiana nastawiania tureckiego społeczeństwa do państw zachodnich. Wpływ rosyjskiej narracji jest tutaj jeszcze trudniejszy do uchwycenia, ponieważ niejednokrotnie nakłada się ona na przekazy rządzących Turcją polityków, którzy również częstokroć wypowiadają się krytycznie o zachodnich partnerach państwa. W tym kontekście ponownie można jednak stwierdzić przynajmniej tyle, że rosyjskie działania informacyjne są dobrze zaprojektowane i nastawione na uwypuklenie tych głosów, które sprzyjają interesom Kremla. Z pewnością zatem mogą częściowo wpływać na nastawienie tureckiego społeczeństwa względem Sojuszu Północnoatlantyckiego.

W kwietniu 2022 roku firma „Metropol” przeprowadziła sondaż, w którym zapytała respondentów i respondentki, „**czy NATO jest godne zaufania?**”. Zaledwie 26,4 proc. ankietowanych odpowiedziało „tak”, zaś 65,3 proc. udzieliło odpowiedzi negatywnej⁵⁰. Co ciekawe, ta sama grupa respondentów została zapytana o to, „**czy Turcja potrzebuje NATO dla swojego bezpieczeństwa**”. Odpowiedź na to pytanie może się wydawać zaskakująca, jako że 57,7% ankietowanych wskazało na „tak”, zaś 31,4% na „nie”.

Z analizy sondażu można byłoby wyciągnąć przynajmniej dwa wnioski. Po pierwsze, że o ile tureckie społeczeństwo ma krytyczny stosunek do zachodnich sojuszników (co daje spore pole do oddziaływania dla Rosji), o tyle wciąż jest świadome atutów z przynależności do zachodnich struktur bezpieczeństwa. Po drugie, że o ile Rosji – bazując

⁴⁹ Metropol, Türkiye'nin Nabzı, Mart 2022, s. 76.

⁵⁰ Metropol, Türkiye'nin Nabzı, Nisan 2022, s. 91.

również na narracjach już obecnych w tureckiej polityce – łatwiej prowadzić działania o charakterze destrukcyjnym (to jest uderzającym w wizerunek państw zachodnich), o tyle trudniej przebić się jej z narracją pozytywną, mającą np. zwiększyć zaufanie do Rosji. Te wnioski zdawałby się potwierdzać sondaż z lipca 2023 roku, w którym zapytano: **„Według Twojej opinii jakie są stosunki Turcji ze wskazanymi państwami?”**. Badanie wykazało, że jedynie 12,2% respondentów uważało Stany Zjednoczone za sojusznika Turcji, a aż 76,6% postrzegało je jako wroga. Rosja, co prawda, cieszyła się lepszymi notowaniami, jednak wciąż dalekimi od satysfakcjonującego rezultatu – została ona oceniona jako sojusznik przez 30,4% ankietowanych, zaś przez 57,4% wciąż jako wróg.

Jednocześnie jednak, należy wyraźnie podkreślić najbardziej niepokojący z punktu widzenia państw zachodnich wniosek, jaki płynie z tego sondażu. Jest nim stwierdzenie, że Rosja cieszy się znacznie lepszymi notowaniami w tureckim społeczeństwie niż Stany Zjednoczone, które przez wiele lat odgrywały przecież rolę gwaranta bezpieczeństwa Turcji. Taki wizerunek z pewnością służy przekonaniu Turków i Turczynek, że Rosję należy traktować jako wiarygodnego partnera. To zaś może sprzyjać choćby forsowaniu korzystnych dla Rosji narracji o „reżimie w Kijowie” czy hipokryzji Zachodu, stanowiąc jednocześnie wytłumaczenie, dlaczego tak szybko narracja korzystna dla Rosji przedostaje się z rosyjskich mediów, np. „Sputnika” do mediów społecznościowych i mediów tureckich. Tworzy to też pole – szczególnie w przypadku dalszego braku poprawy stosunków między Turcją a jej zachodnimi partnerami – do dalszego rozpowszechniania rosyjskiej dezinformacji, co może przyczynić się do jeszcze głębszego rozdźwięku między tureckim społeczeństwem a zachodnimi partnerami państwa.

Rozdział 4.

Wnioski i rekomendacje

Wnioski

Turcja jako cel dezinformacji

Turcja stanowi strategiczny cel rosyjskiej walki informacyjnej ze względu na jej dogodny położenie geograficzne – umożliwiające jej ograniczenie rosyjskich możliwości oddziaływania w przypadku dobrych stosunków Turcji z jej partnerami zachodnimi – i jej politykę balansowania między Zachodem a Wschodem. Najistotniejsze działania informacyjne Rosji są kierowane do społeczeństwa tureckiego i mają wpłynąć na ich stosunek do Rosji, państw zachodnich czy istotnych dla interesów Kremla tematów (wojna na Ukrainie). W momentach pogorszenia stosunków bilateralnych Rosja kieruje swe działania przeciw Turcji, dążąc do pogorszenia jej wizerunku na świecie (patrz np. zarzuty o handel z tzw. Państwem Islamskim po zestrzeleniu przez Turcję rosyjskiego myśliwca w 2015 roku).

Wpływ na społeczeństwo

Rosyjskie narracje wykorzystują antyzachodnie nastroje wśród tureckiego społeczeństwa i wzmacniają je. Ich celem jest pogłębienie nieufności Turków i Turczynek wobec Zachodu i utwierdzenie ich w przekonaniach, które służą interesom Kremla (np. obwinianie Zachodu za wojnę na Ukrainie, konieczność zachowania neutralności wobec rosyjskiej agresji na Ukrainę).

Wykorzystanie lokalnego rynku medialnego

Rosja umiejętnie wykorzystuje trudną sytuację na tureckim rynku medialnym. W rosyjskich mediach często są zatrudnieni dziennikarze i dziennikarki cieszący się renomą na scenie krajowej. Ich obecność w mediach rosyjskich przyczynia się do uwiarygodnienia ich przekazu.

Rekomendacje

Umiejętne wykorzystanie przez Rosję tematów, które wzbudzają kontrowersje w stosunkach Turcji z jej zachodnimi partnerami, znacznie utrudnia przeciwdziałanie kształtowanym przez nią przekazom i narracjom. Wymagałoby to bowiem podjęcia

działań politycznych, które usuwałyby przyczyny tych kontrowersji. Zachodni sojusznicy Turcji mogliby jednak rozważyć podjęcie kilku prostych działań, które już w perspektywie krótkoterminowej utrudniałyby Rosji rozpowszechnianie jej przekazów:

Bieżące i ciągłe identyfikowanie tematów poruszanych przez rosyjską maszynę dezinformacyjną w Turcji w celu jej rozbrajania.

Najbardziej korzystnym rozwiązaniem byłoby koordynowanie takich działań przez ambasady państw członkowskich w Ankarze, a także stworzenie specjalnie do tego przeznaczonych środków przekazu w języku tureckim. Idealnym rozwiązaniem byłoby, gdyby taki mechanizm zawierał w sobie również element antycypacyjny i przygotowywał przekaz w odniesieniu do tematów, które mogą wzbudzić kontrowersje w Turcji (patrz np. szybkie wykorzystanie przez rosyjską dezinformację ofensywy HTS czy tematu uchodźców z Ukrainy);

Organizowanie briefingu dla tureckich dziennikarzy i dziennikarek, a także ekspertów i ekspertek, podczas których byłaby przedstawiana perspektywa państw europejskich na najistotniejsze tematy międzynarodowe, szczególnie zaś te, które są wykorzystywane w rosyjskich działaniach dezinformacyjnych.

Takie briefingi powinny być adresowane również do dziennikarzy i dziennikarek pracujących w mediach rosyjskich (np. Sputnik), a także do ośrodków i instytucji analitycznych zbliżonych do tureckiego rządu;

Zainicjowanie projektu/programu, w ramach którego przedstawiciele ambasad/instytucji analitycznych/organizacji pozarządowych zapoznawaliby tureckie społeczeństwo z perspektywą własnych państw na istotne tematy międzynarodowe.

Najłatwiejsze do wdrożenia wydaje się rozpoczęcie takiego projektu/programu dla studentów i studentek tureckich uniwersytetów. Dobrym rozwiązaniem byłoby poruszanie podczas takich spotkań, tematów związanych z celami rosyjskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, a także samym funkcjonowaniem rosyjskiego systemu politycznego. Wśród tureckiego społeczeństwa panuje przekonanie o dobrej znajomości Rosji – z doświadczenia autora i autorki tekstu wynika, że często jest to przekonanie błędne, a rzeczywista znajomość zasad funkcjonowania rosyjskiego reżimu jest płytka.

Wspieranie jakościowego dziennikarstwa w Turcji.

Chociaż skala tego działania jest zawężona polityką władz tureckich i preferencjami medialnymi tureckiego społeczeństwa, np. granty dla dziennikarzy i dziennikarek tureckich mogłyby nie tylko przyczynić się do poprawy jakości dziennikarstwa w Turcji, lecz także ograniczyć migrację dziennikarzy do mediów rosyjskich.

Pobudzenie działalności ambasad państw zachodnich w mediach społecznościowych.

Mogłoby to sprzyjać nie tylko kształtowaniu lepszego wizerunku, lecz także tłumaczeniu poszczególnych decyzji politycznych państw europejskich. Wzorem do naśladowania mogłaby być kadencja Richarda Moore'a – obecnie szefa MI6, zaś w latach 2014-2017 ambasadora Zjednoczonego Królestwa w Turcji – który efektywnie posługiwał się ówczesnym „Twitterem” do budowania swojego wizerunku (te działania były pozytywnie oceniane przez tureckie społeczeństwo, mimo że Zjednoczone Królestwo było państwem wielokrotnie wikłanym w różne teorie spiskowe pojawiające się w Turcji).

Bibliografia i źródła

Oto uporządkowana alfabetycznie bibliografia z pełnymi linkami:

1. Amnesty International, Turkey crackdown by the numbers: Statistics on brutal backlash after failed coup, 26.07.2016, [online:]
<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/07/turkey-crackdown-by-the-numbers-statistics-on-brutal-backlash-after-failed-coup/> (dostęp 23.12.2024).
2. Barrinha A., The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey's Position in Regional Security Complex Theory, „Mediterranean Politics”, no. 2(19)/2014, s. 165–182.
3. Chirciu D., Rusya: Ukrajna istihbaratı, Heyet Tahrir Şam militanları ile etkileşim içinde, „Anadolu Ajansı” 4.12.2024, [online:]
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ukrajna-istihbarati-heyet-tahrir-sam-militanlari-ile-etkilesim-icinde/3413320> (dostęp 23.12.2024).
4. Decyzja nr 2017/663 Najwyższej Komisji Wyborczej, [online:]
<https://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/5064/2017-663.pdf> (dostęp 23.12.2024).
5. Demokrat Haber, Batı medyasında ırkçı söylem: Bunlar Suriyelilere, Afganlara benzemiyor, 28.02.2022, [online:]
https://www.demokrathaber.org/bati-medyasinda-suriyeli-ukraynali-siginmaci-kiyasi-sarisin-mavi-gozlu-uygar-avrupalilar-sozkonusu#google_vignette (dostęp 23.12.2024).
6. Dezenformasyon" yasası yürürlüğe girdi, „DW” 18.10.2022, [online:]
<https://www.dw.com/tr/dezenformasyon-yasasi-yururluge-girdi/a-63468727> (dostęp 23.12.2024).
7. Digital 2024 Turkey, 23.02.2024, [online:]
<https://datareportal.com/reports/digital-2024-turkey> (dostęp 23.12.2024).
8. DuvaR English, Turkish high court overturns sentence of first journalist convicted under 'censorship law' in landmark decision, 10.05.2024, [online:]
<https://www.duvarenglish.com/turkish-high-court-overturns-sentence-of-first-journalist-convicted-under-censorship-law-in-landmark-decision-news-64328> (dostęp 23.12.2024).
9. EDAM, Oxford CTGA & Kadir Has University, Ünver A., Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey, „Cyber Governance and Digital Democracy”, 2019/1, marzec 2019, [online:]
<https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/04/Ak%C4%B1n-%C3%9Cnver-Russian-Digital-Media.pdf> (dostęp 23.12.2024).
10. Erdoğan E., Rusya'nın Sesi Türkiye'den geliyor, „Hürriyet” 18.03.2012, [online:]
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rusyanin-sesi-turkiyeden-gelior-20150900> (dostęp 23.12.2024).
11. Frontex'in Yunanistan ile devriye atması başlı başına mülteci hukukunun çiğnenmesi anlamına gelir, „Sputnik Türkiye” 25.06.2022, [online:]
<https://anlatilaninotesi.com.tr/20220625/frontexin-yunanistan-ile-devriye-atmasi-basli-basina-multeci-hukukunun-cigenmesi-anlamina-gelir-1057924881.html> (dostęp 23.12.2024).

12. Human Rights Watch, Silencing Turkey's Media. The Government's Deepening Assault on Critical Journalism, [online:]
<https://www.hrw.org/report/2016/12/15/silencing-turkeys-media/governments-deepening-assault-critical-journalism> (dostęp 23.12.2024).
13. Ignatius D., Syrian rebels had help from Ukraine in humiliating Russia, „Washington Post” 11.12.2024, [online:]
<https://www.washingtonpost.com/opinions/2024/12/10/ukraine-syria-russia-war/> (dostęp 23.12.2024).
14. Journalist Federations Condemn Ankara's Entry Ban to Sputnik's Bureau Chief, „Sputnik International” 20.04.2016, [online:]
<https://sputnikglobe.com/20160420/media-freedom-journalists-1038350822.html> (dostęp 23.12.2024).
15. Karar, Batı medyasından tepki çeken Suriye-Ukrayna kıyası, 28.02.2022, [online:]
<https://www.karar.com/dunya-haberleri/bati-medyasından-suriye-ukrayna-kiyasi-1653839> (dostęp 23.12.2024).
16. Kaya E., Kışkırtma devam ediyor! Polonya Rusya'yı emperyalist olmakla suçladı, „Aydınlık” 19.11.2024, [online:]
<https://www.aydinlik.com.tr/haber/kiskirtma-devam-ediyor-polonya-rusyayi-emperyalist-olmakla-sucladi-495954> (dostęp 23.12.2024).
17. Kanlı sınır! Polonya sınırında göçmen avı! 300 göçmen kayıp..., „Aydınlık” 5.05.2024, [online:]
<https://www.aydinlik.com.tr/haber/kanli-sinir-470141> (dostęp 23.12.2024).
18. Kiev'e suçüstü, „Aydınlık” 3.12.2024, [online:] <https://www.aydinlik.com.tr/haber/suriyede-ukrayna-askeri-var-mi-suriyede-hts-ukrayna-isbirligi-beyaz-kurt-guclerinden-htsye-halepte-ih-a-destegi-497976> (dostęp 23.12.2024).
19. Listy z Naszego Sadu, [online:]
<http://www.listyznaszegosadu.pl/brunatna-fala/czego-media-staraja-siea-niea-widziec> (dostęp 23.12.2024).
20. Moscow Times, Turkey Unblocks Website of Russia's Sputnik News Agency, 8.08.2016, [online:]
<https://www.themoscowtimes.com/2016/08/08/turkey-unblocks-website-of-russian-state-run-sputnik-news-agency-a54906> (dostęp 23.12.2024).
21. OdaTv, 1948 yılından sonra bir ilk: Halep Kalesi'nde Türk bayrağı, 5.12.2024, [online:]
<https://www.odatv.com/dunya/halep-kalesinde-turk-bayragi-1948-yilindan-sonra-bir-ilk-120074501> (dostęp 23.12.2024).
22. Olszowska K. W., Stosunki turecko-amerykańskie i turecko-sowieckie w latach 1945-1952, Kraków 2023.
23. Pentaostagma, [online:]
https://www.pentapostagma.gr/ethnika-themata/ellinotoyrkika/7280508_israilini-eidikos-i-toyrkiki-eisboli-stin-syria-akyronei-tin#google_vignette (dostęp 23.12.2024).
24. Reporters without Borders, Turkey – press freedom in figures, [online:]
<https://rsf.org/en/turkey-press-freedom-figures> (dostęp 23.12.2024).

25. Reporters without Borders, Türkiye, [online:]
<https://rsf.org/en/index> (dostęp 23.12.2024).
26. Sputnik International, The 'Stolen Province': Why Turkey Was Given A Corner Of Syria By France 80 Years Ago, 28.02.2020, [online:]
<https://sputniknews.com/middleeast/202002291078432455-the-stolen-province-why-turkey-was-given-a-corner-of-syria-by-france-80-years-ago/> (dostęp 23.12.2024).
27. Sputnik Türkiye, Batı medyasında Suriyeli-Ukraynalı kıyası: 'Söz konusu olan sarışın, mavi gözlü, uygar Avrupalılar', 28.02.2022, [online:]
<https://anlatilaninotesi.com.tr/20220228/bati-medyasinda-suriyeli-ukraynali-siginmaci-kiyasi-sarisin-mavi-gozlu-uygar-avrupalilar-sozkonusu-1054298702.html> (dostęp 23.12.2024).
28. Sputnik Türkiye, Eski HTŞ militanı anlattı: 'Kiev, Suriye'deki teröristlere İHA eğitimi veriyor', 5.12.2024, [online:]
<https://anlatilaninotesi.com.tr/20241205/eski-hts-militani-anlatti-kiev-suriyedeki-teroristlere-ih-a-egitimi-veriyor-1091199060.html> (dostęp 23.12.2024).
29. Sputnik Türkiye, Rus Dışışleri: Suriye'deki teröristler arasında çok sayıda yabancı var, 4.12.2024, [online:]
<https://anlatilaninotesi.com.tr/20241204/rus-disisleri-suriyedeki-teroristler-arasinda-cok-sayida-yabanci-var-1091159471.html> (dostęp 23.12.2024).
30. Statista, Number of social network users in Turkey from 2020 to 2029 (in millions), [online:]
<https://www.statista.com/statistics/569090/predicted-number-of-social-network-users-in-turkey/> (dostęp 23.12.2024).
31. Türkiye Today, Halk TV's owner acquires another television channel in Türkiye, 26.11.2024, [online:]
<https://www.turkiyetoday.com/business/halk-tvs-owner-acquires-another-television-channel-in-turkiye-84740/> (dostęp 23.12.2024).
32. Ünver A., Kurnaz A., Russian Digital Influence Operations in Turkey 2015-2020, [online:]
<https://pomeps.org/russian-digital-influence-operations-in-turkey-2015-2020> (dostęp 23.12.2024).
33. Ünlühisarcıklı Ö., The Importance of Mitigating Polarization in Turkey, [online:]
<https://www.gmfus.org/news/importance-mitigating-polarization-turkey> (dostęp 23.12.2024).
34. VeryansınTV, Kaçanlar sarışın olunca insan oldukları hatırlandı!, 28.02.2022, [online:]
<https://www.veryansintv.com/kacanlar-sarisin-olunca-insan-olduklari-hatirlandi> (dostęp 23.12.2024).
35. Washington Post, DISINFO: Ukraine involved in aiding Syrian terrorists, 4.12.2024, [online:]
<https://euvsdisinfo.eu/report/ukraine-involved-in-aiding-syrian-terrorists/> (dostęp 23.12.2024).